

*М.О. Кульчицька, канд. філол. наук
(Львівський державний університет безпеки життєдіяльності)*

РИТОРИКО-КОМУНІКАТИВНА СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СФЕРИ МНС ДО МАСОВО-РОЗ'ЯСНЮВАЛЬНОЇ РОБОТИ

У статті висвітлено такі гуманітарні складові фахової підготовки до масово-роз'яснювальної та профілактичної роботи з цивільним населенням, як пропаганда і агітація, риторичні, комунікативні та психологічні особливості. Відзначено їх вагомую роль під час виконання службових обов'язків, адже якісне володіння матеріалом, продумане його представлення з урахуванням основних способів представлення матеріалу й зацікавлення слухачів, уміння керувати аудиторією, знання про основні проблемні моменти комунікативної взаємодії, пов'язані з віковими, соціальними та іншими чинниками спілкування, визначають її загальний рівень та результативність роботи з людьми, а також впливають на формування позитивного іміджу працівника МНС як представника відповідної структури. Водночас підкреслено необхідність продовження самоосвіти фахівців МНС у цьому напрямку, для сприяння чого слід було би розробити методичні поради і рекомендації, побудовані за принципом міждисциплінарної наукової інтеграції.

Ключові слова: масово-роз'яснювальна робота, пропаганда, риторика, комунікація, сприйняття і засвоєння інформації, психологія, міждисциплінарна інтеграція.

У всі часи уміння звертатися до великої кількості людей з роз'ясненням своїх думок було передумовою суспільно-особистісної взаємодії. У наш час вектор суспільної взаємодії відчутно змістився у площину ЛЮДИНА – БЕЗПЕКА, ЛЮДИНА – НАДЗВИЧАЙНА СИТУАЦІЯ. Великі катастрофи природного та техногенного характеру змушують фахівців галузі МНС замислюватися не лише над тим, як долати їхні наслідки, а й випереджально запобігати їх появі. Разом з тим не менш актуальними залишаються проблеми особистої та колективної безпеки життєдіяльності в контексті взаємодії людини з природою.

У зв'язку з цим високий рівень фахових знань з технічних дисциплін видається недостатнім для ефективної роботи з цивільним населенням щодо профілактики індивідуальної та колективної безпеки життєдіяльності, запобіганню катастроф, пожеж та різних надзвичайних ситуацій. Професіоналізм сучасного фахівця МНС повинен визначатися ще й гуманітарною, комунікативно-риторичною складовою необхідних для проведення масово-роз'яснювальної роботи знань, умінь і навичок.

На актуальність цієї проблеми вказують кілька аспектів. Пропаганда та агітація, масово-роз'яснювальна робота в усній формі – це важливий засіб вербального рівня роботи гасла пожежно-рятувальної служби “Запобігти, врятувати, допомогти”. Саме тому його необхідно проводити якісно, кваліфіковано, використовуючи різноманітні форми і засоби впливу на свідомість населення. Проте рівень цієї обов'язкової професійної складової діяльності фахівця МНС [1, с. 149], на жаль, в більшості випадків можна визначити як аматорську самодіяльність. Причинами такої ситуації можна вважати: 1) відсутність уніфікованих, чітко прописаних порад та рекомендацій стосовно проведення пропагандистсько-профілактичної роботи загалом і для конкретних регіонів за моніторинговими показниками небезпек [2]; 2) необізнаність та малоінформованість працівників ДПН у питаннях сприйняття і засвоєння інформації різними категоріями населення. Без цього сама сутність пропагандистсько-профілактичної роботи втрачає ознаки якості та прогнозованої результативності. Це засвідчує й факт відсутності записів про контроль за якістю здійснення відповідної діяльності у спеціальному журналі обліку масово-роз'яснювальної роботи з питань пожежної та техногенної безпеки. Як показує досвід, кожен фахівець МНС, який проводить масово-роз'яснювальні бесіди з різними категоріями населення, зустрічається з низкою проблем щодо організації, специфіки проведення та особливостей спілкування під час цих заходів. Оскільки окрім зауважень щодо обов'язкової тематики виступів та переліку заходів щодо

підвищення обізнаності населення стосовно питань пожежної та техногенної безпеки жодних додаткових вказівок, опорних методичних матеріалів чи чітко розроблених централізованих настановчих документів немає, ті, хто бере участь у профілактичних заходах, мусять займатися самоосвітою або консультиватися з досвідченішими колегами чи обізнаними працівниками інших галузей. Проте це відбувається вкрай рідко. Допомогти подолати цю проблемну ситуацію може уважне ставлення до риторично-комунікативної складової підготовки працівників МНС, адже саме її тематичний блок сприятиме вдосконаленню особистісно-професійної підготовки та підвищуватиме результативність усного спілкування пожежника-рятувальника з цивільним населенням у формі таких основних форм масово-роз'яснювальної роботи з питань профілактики виникнення пожеж та безпеки життєдіяльності, як лекції, виступи, звернення та власне бесіди.

Систематизований комплекс необхідних риторично-комунікативних знань сприятиме компенсації практичної необхідності у методичних порадах та рекомендаціях щодо профілактичної масово-роз'яснювальної роботи для працівників ДПН. Визначальним принципом такої підготовки має стати міждисциплінарний комплексний науковий підхід, що закономірно пов'язано з інтегративними процесами сучасної наукової парадигми і проявляється у системному взаємозв'язку риторики і теорії комунікації з такими дисциплінами, як психологія, теорія комунікації та культура ділового спілкування, професійна етика та службовий етикет. Спільним для них об'єктом дослідження є саме міжлюдська комунікативна взаємодія. А предметом дослідження можна назвати зумовлені фаховими потребами працівників МНС особливості проведення профілактично-агітаційної масово-роз'яснювальної роботи в усній формі.

Таким чином, мета і завдання даної статті – виділити універсальні особливості риторико-комунікативної складової усної форми пропагандистсько-агітаційної діяльності з точки зору міждисциплінарної інтеграції з метою фахового вдосконалення шляхом особистого саморозвитку.

Масово-роз'яснювальна робота – це важливий засіб попередження виникнення пожеж та надзвичайних ситуацій, який необхідно проводити якісно, кваліфіковано, використовуючи різноманітні форми і засоби впливу на свідомість населення в комплексі зі знаннями про особливості подавання, сприйняття і розуміння необхідної інформації. І фахівець МНС повинен розуміти, що саме завдяки цьому, а не випадково набутим зі ЗМІ чи від знайомих повідомленням, формується основний рівень поінформованості населення про загрозу виникнення пожеж та інших надзвичайних ситуацій, засвоюються знання про загальні та ситуативні правила безпеки життєдіяльності та стереотипи про необхідність їх обов'язкового виконання, усвідомлюється стійкий алгоритм дій із саморяткування або допомоги оперативним підрозділам МНС під час проведення рятувальних робіт.

Тому підготовка фахівців МНС до такого професійно означеного спілкування повинна включати перш за все розуміння значення пропаганди і агітації з безпеки життєдіяльності. Проте, на жаль, важливість цих двох видів масової комунікації важко усвідомити, оскільки окрім цих слів-номінативів зі спеціальних дисциплін жодних роз'яснень їх сучасного розуміння і особливостей застосування як дієвого способу маніпулювання масовою свідомістю не згадується. От і залишаються “пропаганда” та “агітація” лише словами, не наповненими конкретним змістом для молодшого покоління фахівців, або асоційованих із періодом радянської тоталітарної ідеології для старших. Це при тому, що запозичене з латинської мови слово “пропаганда”, яке означає “те, що підлягає поширенню, розповсюдженню” від часу свого першовжитку у 1622 році здобуло багато визначень. Усі вони по своєму описують специфіку і призначення такого виду спілкування з громадськістю, проте спільним й основним для них виявляється засаднича думка про необхідність поширення відповідної інформації, певних знань з метою її сприйняття-засвоєння, формування поглядів і спонування до передбачуваних дій [3, с. 687]. Більше того, значення цих понять досить розрізняли. Якщо “пропаганда” поширювала інформацію, то “агітація (з лат. приведення в рух)” мала на меті викликати відповідні прогнозовані дії [3, с. 21]. Саме в такому розумінні

ці поняття й використовується для роботи з цивільним населенням сучасної України щодо попередження і профілактики надзвичайних ситуацій природного, техногенного чи спровокованого людиною характеру.

Змінити ситуацію могли би осучаснені централізовані роз'яснення щодо специфіки їх підготовки і здійснення, виходячи з того, що названі поняття є засобом інформаційно-психологічного, комунікативно зумовленого впливу на емоційно-вольову сферу масової свідомості й специфічним інформаційним процесом: інформування тут відбувається способом системного впливу на всі елементи пізнавального процесу – зір, емоції, сприйняття, мислення, пам'ять, а при передачі інформації вона активізує одночасно і емоції, і інтерпретацію повідомлення [4]. Першим кроком на шляху до цього можна було би вважати “Концепцію комплексної програми інформування з питань безпеки життєдіяльності населення”, яку розробили науково-педагогічні працівники Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. І хоч того змістового наповнення, про яке йшлося вище, тут ще бракує, однак є дуже важлива теза, без якої позитивні зміни щодо покращення ставлення фахівців МНС до масово-роз'яснювальної роботи неможливі. Йдеться зокрема про необхідність докорінних змін у ставленні населення до власної безпеки й роботи, яку з ними на ці теми провадять, які мають бути логічною реакцією на зміну стереотипів мислення самих працівників МНС. Що, у свою чергу, автоматично формуватиме позитивний імідж фахівців МНС в цілому, які не лише “спільно із зацікавленими установами”, а у обов'язковому з точки зору фахової зацікавленості порядку роз'яснюватимуть людям основні правила загальної безпеки життєдіяльності, які, до речі, переважно спільні для населення більшості країн світу.

У контексті сказаного доцільними виявляться ті тематичні блоки з риторики, які доповнять зазначені основоположні знання спеціалізованими темами про жанрову специфіку виступів, про підготовку та внутрішню організацію виступу, основні якості офіцера як промовця, його зовнішню культуру та психологічну підготовку до виступу, про логічні методи відтворення думки, про правила представлення наочного матеріалу, про аспекти керування слухачами тощо [5; 6; 7].

Окремою формою масово-роз'яснювальної роботи, яка має потужний масовий характер комунікативних впливів і вимагає відповідної підготовки з урахуванням специфіки звернень чи мовлення на відстані без зауваження зворотної реакції слухачів, є радіо- та телекомунікаційні технології. Отже, корисними стануть теми щодо мовлення перед мікрофоном [8] та про новітні особливості здійснення радіозвернень. Одним з проблемних моментів тут є стандартні комунікативні дії представника МНС, який звик до типового мислення усталеними мовними штампами й термінами, й не знає про те, що таке ідеально правильне на перший погляд, проте нудне, а тому нецікаве повідомлення важко сприймається слухачами. Часто йому бракує адаптації під відповідну аудиторію, необхідної для сприйняття й засвоєння корисної для життя інформації.

Розвиток людства і суспільства був би неможливий без різнопрофільного, різноаспектного, полісемантичного спілкування людей. Воно дійсно – необхідна передумова будь-якої діяльності. Однак дослідники відділяють від нього поняття “комунікація”, яке охоплює не сукупність соціальних зв'язків і взаємодій, а такий їх аспект, як обмін інформацією в різноманітних процесах спілкування [9, с. 28]. Таким чином комунікативна складова взаємодоповнює риторичну необхідними працівникові МНС спеціальними поняттями про інформацію та її види, джерела інформації, про ефективні методи передачі, сприйняття і засвоєння інформації, правила використання засобів наочності, способи зв'язку зі слухачами та привернення їхньої уваги, про комунікативні невдачі, про правила ведення розмови, про стилі спілкування залежно від ситуації, про особливості слухання, про стереотипи жіночого/чоловічого стилю мислення та комунікативний кодекс [10].

Психологічна складова масово-роз'яснювальної роботи включає дві сторони, які беруть у ній безпосередню участь: промовець та слухачі. Проте головний акцент робиться все ж таки на тому, наскільки сам промовець володіє комплексом психологічних знань, які сприяють сприйманню, розумінню та інтерпретації його повідомлення [11]. Тому фахівцеві МНС перед безпосереднім контактом зі слухачами необхідно хоча б орієнтовно володіти інформацією про розшифрування невербальних інформаційних сигналів, специфіку дії півкуль головного мозку, основні прийоми ефективного запам'ятовування, психофізіологічні типи людей, визначені соціальним статусом, віком та освітою особливості мислення і реагування на зовнішню дійсність. Наприклад, дітей [13]: практичний досвід проведення таких бесід показує, що пожежі дуже часто виникають саме через необізнаність дітей, особливо це стосується дітей раннього дошкільного та молодшого шкільного віку. В цьому віці у них формується світогляд і своє особливе світобачення. Тому і профілактично-роз'яснювальне спілкування з ними повинно включати розуміння дитячого сприйняття світу, вміння бути добрим з ними, проявляти щодо них особливу увагу, демонструвати певні матеріальні об'єкти – чи то у формі гри, чи огляду справжнього обладнання. При проведенні такої роботи з дітьми підліткового та старшого шкільного віку акцент необхідно робити на усвідомлення уже сформованих раніше понять в контексті набутого життєвого досвіду. Тобто, головною задачею працівників органів ДПН є необхідність сформувати в дитячій підсвідомості стійке уявлення про важливість запобігання пожежам і трагічні наслідки, до яких вони призводять, сформувати чітку психологічну установку – обов'язкове дотримання загальних правил пожежної безпеки і безпеки життєдіяльності в цілому.

Висвітлені риторико-комунікативні аспекти міждисциплінарної наукової інтеграції взаємодоповнюють один одного, оскільки тісно взаємозв'язані загальною специфікою людської взаємодії зі світом і соціумом – мислення/осмислення подій і явищ дійсності та слово/мовлення про них. Можна стверджувати, що вони є універсальними, адже за весь період існування відповідних наук (2,5 тисячі років риторики) вони засадничо залишилися незмінними.

Виділені змістові блоки відображають загальну специфічну ознаку людської психоемоційної організації – людина прагне спілкування і саме через нього осмислює себе і свої дії, здобуває необхідну для життя інформацію й інтерпретує її за визначальним критерієм – інстинктивна потреба виживання і безпека життєдіяльності. Тому ефективність масово-роз'яснювальної роботи, яку здійснюють працівники МНС, може суттєво знижуватися через брак підготовки чи особисте ігнорування розглянутих змістових блоків. Однак помилковим було б стверджувати, що тільки вони є єдино правильними й єдино прийнятними. Життя соціуму постійно видозмінюється, з'являються нові міждисциплінарні науково-технічні розробки (наприклад, аудіо- та відео стимуляція, нейро-лінгвістичне програмування), які розвивають можливості впливу на людську свідомість й підсвідомість. Однак втіха людського спілкування залишатиметься: і у найважчі моменти, і у хвилини радості люди прагнуть поділитися цими відчуттями з кимось, хто їх зрозуміє. Тому фахівець МНС виконуючи свої обов'язки, зокрема у комунікативному аспекті, повинен враховувати необхідність володіти не тільки фаховими вміннями та навичками, а й знаннями міждисциплінарного гуманітарного наукового спрямування. І якщо він знатиме вказані особливості мовлення, мислення, сприйняття й інтерпретації своїх звернень й усвідомить необхідність індивідуального вдосконалення у такий спосіб, це дасть змогу творчо й максимально ефективно виконувати поставлені завдання й дозволить стати для слухачів добрим, цікавим, сучасним співрозмовником, до інформаційних повідомлень якого обов'язково дослухатимуться.

Список літератури:

1. Міллер О.В., Парубок О.М., Харчук А.І. Організація пожежно-профілактичної роботи: навч. посіб. – Львів: ЛДУБЖД, 2009. – С. 134-153.
2. Наказ МНС України N 59 від 06.02.2006 “Інструкція з організації роботи органів державного пожежного нагляду”, Закон України “Про пожежну безпеку”, Стаття 6, 8.
3. Словник іншомовних слів / [За ред. О.С.Мельничука]. – 2-ге вид. – К.: УРЕ, 1985. – 966 с.
4. Киселев М.В. Психологические аспекты пропаганды [реферативна доповідь]. – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://psyfactor.org/proraganda5.htm>.
5. Абрамович С.Д. Риторика загальна та судова: навч. посіб. / Абрамович С.Д., Молдован В.В., Чикарькова М.Ю. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 416 с.
6. Карнегі Д. Як виробляти в собі впевненість і впливати на людей, виступаючи прилюдно. – Харків: ВАТ “Харківська книжкова фабрика ім. М.В.Фрунзе”, 2005. – 560 с.
7. Мацько Л.І., Мацько О.М. Риторика: навч. посіб. – К.: Вища школа, 2006. – 311 с.
8. Леммерман Х. Уроки риторики и дебатов. – Москва: Уникум Пресс, 2002. – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://tvartist.narod.ru>.
9. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики: підручник. – К.: Академія, 2004. – 344 с.
10. Льюис Д. Язык эффективного общения. – Москва: ЭКСМО, 2006. – 320 с.
11. Загальна психологія: навч. посіб. / [О.Скрипченко, Л.Долинська, З.Городнійчук та ін.]. – К.: А.П.Н., 2002. – 464 с.
12. Гамезо М.В., Петрова Е.А., Орлова Л.М. Возрастная и педагогическая психология: учебное пособие. – Москва, 2003. – 512 с.

М.О. Кульчицкая

РИТОРИКО-КОМУНИКАТИВНАЯ СОСТАВНАЯ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ СФЕРЫ МЧС К МАССОВО-РОЗЪЯСНИТЕЛЬНОЙ РАБОТЕ

В статье раскрыты такие гуманитарные составные профессиональной подготовки к массово-розъяснительной и профилактической работе с гражданским населением, как пропаганда и агитация, риторические, коммуникативные и психологические особенности. Акцентируется их определяющая роль при исполнении служебных обязательств, ведь качественное владение материалом, его продуманное представление с учетом всех основных способов подачи материала и вызова интереса слушателей, умение руководить аудиторией, знания про главные проблемные моменты коммуникативного взаимодействия, связанные с возрастными, социальными или другими факторами общения, определяют общий уровень и результативность работы с людьми, а также влияют на формирование позитивного имиджа работника МЧС как представителя определенной структуры. В то же время подчеркнута необходимость продолжения самообразования работников МЧС в этом направлении, для содействия чему надо было бы разработать методические советы и рекомендации, разработанные по принципу междисциплинарной научной интеграции.

Ключевые слова: массово-розъяснительная работа, пропаганда, риторика, коммуникация, восприятие и усваивание информации, психология, междисциплинарная интеграция.

**RHETORICAL AND COMMUNICATIVE COMPONENT OF TRAINING OF THE
MES SPECIALISTS FOR THE MASS AND EDUCATIVE WORK**

The humanitarian components of the professional preparation to the massive, elucidative and preventive work with the civilians namely the propaganda and agitation, rhetorical, communicative and psychological peculiarities are cleared up in the article. It is mentioned their significant role during service duty fulfillment, because the qualitative mastering of the material, the considered presentation with taking into account the main ways of the material presentation and the interest of the audience, the ability to manage the audience, the knowledge about the main problem moments of the communicative interaction, connected with the age, social and other factors of communication, determine their general level and the effectiveness of the work with people, as well as influence on the formation of the positive image of the MES specialist as representative of the certain structure. At the same time it is underlined the necessity to continue the self-education process of the MES specialist in this direction, that is why it is necessary to work out the methodical advice and recommendations based on the principles of the subject's science integration.

Key words: massive elucidative work, propaganda, rhetoric, communication, perception and mastering of the information, psychological subject's integration.

